

Ewa Sobolewska-Poniedziałek  
Uniwersytet Zielonogórski  
e.sobolewska-poniedzialek@wez.uz.zgora.pl

# Dobrostan finansowy osób w dojrzałym i starszym wieku w wybranych krajach Unii Europejskiej

Artykuł nadesłany: 26 lipca 2017 r.; artykuł zaakceptowany: 15 grudnia 2017 r.

JEL Classification: I30, J14, J60

**Keywords:** financial well-being, elderly people, quality of life, income inequalities

## Abstract

### The financial well-being of people in mature and old age in selected countries of the European Union

The dynamic nature of demographic changes taking place on the European continent implies the necessity of their analysis, both in the context of causes and effects. The scope of the analysis of these works will take into account first of all the consequences of changes in the age structure of the population, as a result of which the percentage of older people increases. This, in turn, determines that the socio-economic effects of these changes may be on the one hand a barrier to development, and on the other, a chance for new development opportunities. The purchasing power of people in mature and old age, combined with their growing share in the overall population structure, may inspire and cause the emergence of new industries and market segments focused primarily on meeting the needs of older people. The aim of the article is a comparative analysis of financial well-being of older people as a factor affecting the quality of life. The analysis will cover the situation of older Poles in the context of the situation of citizens of other EU Member States. The research will use the method of desk research, data from international statistics, in particular from Eurostat, will be used. In addition, the research methods used in the work will be the description method and critical analysis of domestic and foreign literature.

## Wstęp

Demograficzne starzenie się populacji, które samo jest skutkiem przeobrażeń w strukturze ludności, wywołuje kolejne konsekwencje, które z kolei determinują

zmianę podejścia w zakresie gospodarowania zasobami ludzkimi. W szczególności dotyczy to zasobów pracy, które w efekcie aktualnych i prognozowanych przemian demograficznych kurczą się. Zarówno ekonomiści, jak i przedstawiciele innych nauk poszukują odpowiedzi na pytanie: w jaki sposób zapełnić powstającą na rynku pracy lukę wynikającą ze wspomnianych przeobrażeń? Kwestia ta nie znajduje jednego pewnego sposobu rozwiązania, choć możliwości jej rozwiązania na skutek istnienia „Europy bez granic” jest więcej. Kluczowym pomysłem jest zagospodarowanie zasobu starszych pracowników i podejmowanie działań na rzecz wzrostu ich aktywności zawodowej.

Aktualny kierunek przemian demograficznych jest z jednej strony oczywistym zagrożeniem, w szczególności w obszarze publicznych finansów, rynku pracy, systemu ochrony zdrowia czy systemu emerytalnego. Z drugiej jednak strony coraz częściej mówi się o nowych możliwościach wynikających ze starzenia się społeczeństw. Możliwości te dotyczą między innymi szans na powstanie nowych segmentów rynku czy rozwój istniejących, które zorientowane są również na zaspokajanie potrzeb osób w dojrzałym i starszym wieku. Ponadto wzrastająca liczba osób starszych może oznaczać, że wraz ze zmianą kierunków konsumpcji zmieniać się może także wysokość środków przeznaczanych na zaspokajanie specyficznych potrzeb, które wraz z wiekiem ulegają przewartościowaniu. Zaspokajanie potrzeb wymaga jednak określonych środków finansowych, które w szczególności w wypadku osób starszych pochodzą głównie z systemu zabezpieczenia społecznego. Z kolei wysokość świadczeń emerytalnych uzależniona jest między innymi od okresu aktywności zawodowej, to jest zarówno czasu jego trwania, jak i wysokości odprowadzanych składek. Możliwości zaspokojenia potrzeb warunkowane sytuacją materialną mają z kolei bezpośredni wpływ na jakość życia. Związek pomiędzy sytuacją finansową a jakością życia ma charakter liniowy — jej poprawa przyczynia się do wzrostu jakości życia, przy czym jakość życia nie zmienia się w nieskończoność pod wpływem zmiany sytuacji materialnej. Istnieje pewien poziom, wyznaczany na przykład poziomem konsumpcji czy stopniem zaspokojenia potrzeb, po przekroczeniu którego jakość życia pozostaje na stałym poziomie.

Spółeczeństwa europejskie w kwestii sytuacji finansowej różnią się od siebie, co jest wynikiem zarówno sytuacji gospodarczej, jak i indywidualnych czynników. Różnice dochodowe społeczeństw europejskich determinują z kolei różnice w poziomie i jakości życia. Nabiera to szczególnego znaczenia w dobie demograficznego starzenia się społeczeństw, co bezpośrednio oddziałuje na wzrost odsetka osób starszych w populacji. Ponadto niezwykle istotną zmienną jest wiek ekonomiczny i biologiczny ludności, albowiem im starszy pracownik-obywatel, zarówno w jednym, jak i drugim wymiarze, tym z reguły możliwości osiągnięcia dochodów kurczą się. Trzeba jednak pamiętać, że sytuacja materialna jest jedną z kilku determinant jakości życia. W niniejszej pracy przedmiotem analizy objęto zmienną kształtującą dobrostan finansowy.

Jakość życia jako kategoria badawcza wymaga holistycznego podejścia do jej pomiaru, a interdyscyplinarny charakter tej kategorii oraz rosnące zapotrzebowanie na dodatkowe informacje zarówno w ujęciu ogólnokrajowym, jak i w różnych przekrojach terytorialnych i dla rozmaitych grup ludności sprawiają, że statystyka publiczna nie jest w stanie sprostać wszystkim oczekiwaniom (Szukiełojć-Bieńkuńska 2015, s. 30). Wymaga to zatem ciągłych analiz i ponawiania badań, także w sytuacji zmian podmiotu badania.

## Potrzeby osób w dojrzałym i starszym wieku — kierunki zmian

Starzenie się społeczeństw należy traktować jako jedno z naglących wyzwań współczesnego świata. Aktualnie w dyskursie publicznym obecne są kwestie zabezpieczenia finansowego ludzi starszych oraz dążenie do ich pełnego uczestnictwa w życiu społecznym. Tym niemniej, przysłuchując się publicznej debacie związanej z waloryzacją starości, można zauważyć, że głównym wątkiem dyskusji staje się stworzenie systemu emerytalnego, który będzie dla seniorów wystarczającym źródłem, w oparciu o które przeżyją czas starości. Co prawda pozostaje pytanie o to, czy zabezpieczenie finansowe jest w stanie w pełni wpływać na korzystne przeżywanie starości, czy wysoki status ekonomiczny wystarczy, aby pokonać pojawiające się troski i problemy ludzi starszych? Ponadto: czy oprócz zabezpieczenia materialnego nie należałoby uważniej przyjrzeć się aspektom społecznym i kulturowym, które mogą być także istotnymi determinantami jakości życia? (Pikuła 2015, s. 79).

Naturalną cechą ludzi jest dążenie do ciągłego podnoszenia jakości swojego życia. To dążenie może się wyrażać chęcią ciągłej poprawy swojego statusu ekonomicznego, ale może też przebiegać przez pryzmat chęci poprawy pozafinansowych warunków życia. Ocena jakości życia jest trudna do przeprowadzenia ze względu na trudności definicyjne kategorii „jakość życia”. W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę na możliwość jej oceny przy użyciu zarówno kryteriów obiektywnych, jak i subiektywnych. Stosowanie wskaźników subiektywnych znacznie komplikuje jednak dokonywanie analizy porównawczej, dlatego też w niniejszej pracy wnioskowanie oparte będzie na wskaźnikach obiektywnych związanych z kategorią dobrostanu finansowego.

Problem jakości życia jest przedmiotem badań wielu dyscyplin naukowych, analizowany jest tym samym z różnych punktów widzenia, a analizy te mogą dotyczyć nie tylko społeczeństwa jako całości, lecz także mniejszych grup czy społeczności. Osoby starsze znajdują się w szczególnej sytuacji ze względu zarówno na wiek, jak i towarzyszące temu specyficzne możliwości, ale i niekiedy niedogodności. Dlatego też wobec osób starszych prowadzona jest polityka, która ma na celu — ogólnie rzecz ujmując — koncentrować się na tworzeniu warunków

sprzyjających poprawie warunków i komfortu życia. Konstruuje się w tym celu zarówno na szczeblu Unii Europejskiej, jak i w ramach polityk krajowych strategii i programy wykonawcze ukierunkowane na poprawę sytuacji osób starszych.

Jednym z pierwszych dokumentów, w którym zwrócono uwagę na dokonujące się w sposób dynamiczny przemiany demograficzne w Europie, była publikacja Zielonej Księgi *Wobec zmian demograficznych: nowa solidarność między pokoleniami* (COM 2005, 94 final), w której osoby starsze definiuje się jako grupę zainteresowaną przedłużaniem aktywności społeczno-zawodowej, bardziej mobilnej, o wyższym statusie dochodowym oraz lepszym zdrowiu. Z kolei dokument *Raport demograficzny 2008: realizacja potrzeb społecznych w starzejącym się społeczeństwie* akcentuje konieczność skoncentrowania się na potrzebach osób starszych oraz podkreśla, że istnieje wiele różnych sposobów zagospodarowania potencjału osób starszych i możliwości radzenia sobie z następstwami starzenia się społeczeństw, a także że wszelkie działania mają zmierzać w kierunku tworzenia lepszych warunków życia (SEC 2008, 2911).

Obecna polityka państw europejskich w kwestii ludzi starszych (Miłkowska 2012, s. 236) ukierunkowana jest przede wszystkim na:

- dążenie do zapewnienia niezależności osób starszych w zakresie podejmowania decyzji;
- integrację z różnymi społecznościami i działania na rzecz wzrostu zaangażowania seniorów w tych społecznościach;
- sprawnie funkcjonującą opiekę zdrowotną oraz działania na rzecz podnoszenia świadomości prozdrowotnej;
- kooperację instytucji sektora publicznego w obszarze wspierania wszelkich inicjatyw na rzecz osób starszych.

Potrzeby i ich zmiany wraz z wiekiem są przedmiotem analiz, z których nie wynika jednoznacznie, jaki jest proces tych ewentualnych zmian. Istnieje wielu zwolenników poglądu, według którego potrzeby zarówno w młodszym, jak i starszym wieku odpowiadają skonstruowanej przez Masłowa piramidzie. Jednakże duża część gerontologów twierdzi, że potrzeby wraz z wiekiem zmieniają się albo co najmniej zmienia się ich ważność. Elżbieta Trafiałek (2003, s. 583) przyjmuje, iż wraz z wiekiem nasilają się potrzeby psychospołeczne (w tym potrzeby bezpieczeństwa i emocjonalnego wsparcia, potrzeby akceptacji, więzi i miłości) oraz potrzeby służące do materialnego zaspokojenia bytu.

Doświadczane przez seniorów problemy, potrzeby i niedostatki powinny być zatem informacją służącą temu, aby właściwie ukierunkowywać politykę społeczną, która będzie zmniejszać trudności pojawiające się wraz z wiekiem. Ewentualne problemy czy braki finansowe można by po części rozwiązać, gdyby podjęto skuteczną walkę z przejawami ageizmu, w szczególności zaś z dyskryminacją na rynku pracy. Takie działania rodzą określone skutki, w tym finansowe, zarówno dla dyskryminowanych, jak i dyskryminujących. Dyskryminacja może bowiem skutkować wcześniejszą dezaktywizacją zawodową, co z kolei wywołuje następ-

stwa w postaci konieczności finansowania wcześniejszych emerytur czy innych form wsparcia. Ponadto nieodzowne jest stałe uświadamianie społeczeństwa, że zmiany w strukturze wieku w połączeniu z emigracją zarobkową w nadchodzących latach będą skutkować tym, że w coraz większym stopniu rynek pracy będzie potrzebował starszych pracowników (Halicka, Kramkowska 2012, s. 40).

## Dobrostan finansowy jako składnik jakości życia

Z analizy literatury przedmiotu wynika, że w obszary jakości życia osób starszych wpisują się różne kategorie, w tym jakość środowiskowa, stabilność ekonomiczna, dobrostan psychologiczny, zdrowie, wzrost osobniczy, satysfakcja z życia i rodzina (Seed, Lioyd 1997). Pojęcie to jest więc bardzo pojemne, co komplikuje wnioskowanie i możliwość porównań.

Jakość życia może być więc pojęciem abstrakcyjnym. W odniesieniu do niego każdy może wypracować własną definicję, co jednak nie znaczy, że przybliżyła to nas do właściwego rozumienia jakości życia. Zwykle pojęcie to jest kojarzone z dobrobytem, dobrym życiem, byciem zdrowym, szczęśliwym lub posiadaniem dużej ilości pieniędzy (Mollon, Castellón 2013, s. 13).

Zdaniem Sheili M. Peace jakość życia może być rozumiana jako stopień zaspokojonych materialnych i niematerialnych potrzeb jednostki i grup społecznych. Ponadto może być analizowana w oparciu o wskaźniki obiektywne i subiektywne. Do wskaźników obiektywnych zalicza się: przeciętne trwanie życia, zasięg ubóstwa czy poziom edukacji. Z kolei do subiektywnych: stopień satysfakcji z warunków życia i różnych jego wymiarów, poziom szczęścia, odczuwany stres oraz deklarowany sens życia (Peace 1990).

Jakość życia można analizować z punktu widzenia kryterium obiektywności, które ujmuje jakość życia jako kategorię obiektywną i subiektywną. Taki podział pozwala na kompleksową ocenę analizowanej kategorii, ma również istotne znaczenie nie tylko w sensie empirycznym, lecz także może być użyteczny w badaniach nad jakością życia. Obiektywną jakość życia można utożsamiać z pojęciami warunków życia, poziomu życia, standardu życia, które oznaczają „całokształt obiektywnych warunków o charakterze infrastrukturalnym, w jakich żyje społeczeństwo (grupy społeczne, gospodarstwa domowe i jednostki)” (Sompolska-Rzechuła 2013, s. 131).

Z kolei według Tomasza Panka (2015, s. 24) jakość życia należy traktować jako zbiór wzajemnie z sobą powiązanych obiektywnych warunków życia oraz subiektywnego dobrostanu psychicznego. Do obiektywnych warunków życia badacz zalicza zasoby (możliwości), ich efekty oraz zewnętrzne uwarunkowania. Podobnie Tadeusz Borys (2015, s. 10) twierdzi, że można przyjąć, iż obiektywna jakość życia to zbiór obiektywnych faktów jakościowych (obiektywnych form zaspokajania potrzeb), charakteryzujących różne aspekty życia człowieka.

Natomiast zdaniem Grażyny Miłkowskiej (2012, s. 236) jakości życia przez ekonomistów rozpatrywana jest w kategoriach poziomu dóbr i usług, wartości minimum socjalnego, poziomu konsumpcji i poziomu świadczeń socjalnych. Ponadto jakość życia można rozpatrywać w kategoriach subiektywnych, dotyczących indywidualnego systemu wartości, sensu życia, oraz obiektywnych — związanych z posiadaniem określonych dóbr konsumpcyjnych. Z kolei Katarzyna Baumann (2006, s. 4) proponuje konstrukcję tak zwanych identyfikatorów jakości życia będących wskaźnikami, które w mniejszym lub większym stopniu wpływają na jakość życia osób starszych. Do wspomnianych indykatorów zalicza między innymi dobrostan fizyczny (ang. *physical well-being*), dobrostan osobisty (ang. *personal well-being*), dobrostan społeczny (ang. *social well-being*), dobrostan moralny (ang. *moral well-being*), cel życia (ang. *purposeful well-being*), dobrostan estetyczny (ang. *aesthetic well-being*), radość życia i duchowość oraz dobrostan finansowy i materialny rozumiany jako niezależność finansowa, posiadane zabezpieczenie finansowe, przychody z różnych źródeł oraz posiadanie dóbr materialnych. Wielość elementów składowych jakości życia według koncepcji wspomnianej autorki mocno komplikuje jednak jej pomiar, przy czym warto zauważyć, że znajdują się w niej także składniki mierzalne, jak dobrostan finansowy.

Zdaniem Piotra Błędowskiego (2012, s. 393) warunki materialne są jednym z kluczowych elementów sytuacji życiowej człowieka. Tak jak w innych grupach społecznych, tak i w wypadku osób starszych szczególnie istotną kwestią jest możliwość samodzielnego zaspokajania potrzeb, w oparciu o własne dochody. Jako że jednym z podstawowych elementów wpływających na jakość życia jest dobrostan finansowy, czy po prostu materialne warunki życia, to w dalszej kolejności uwaga koncentrowana będzie tylko na materialnych aspektach jakości życia. W związku z tym analizie poddana zostanie wysokość wydatków na cele emerytalne ogółem oraz *per capita*, a także wysokość świadczeń emerytalnych w krajach UE-28 oraz średnie ekwiwalentne dochody netto w krajach UE-28 w grupie wiekowej 50–64 lata.

Anna Lubrańska i Małgorzata Wochna przeprowadziły badania dotyczące samooceny jakości życia wśród osób w wieku 58–83 lata, w których grupę badawczą stanowiły 74 osoby. Badania te odnosiły się między innymi do kwestii ekonomiczno-finansowych związanych z sytuacją życiową badanych osób oraz wzajemnych relacji warunków bytowych z satysfakcją z życia. Otrzymane wyniki dowiodły, iż ocena obecnych warunków materialnych i finansowych stanowi istotny statystycznie czynnik różnicujący poziom satysfakcji z życia badanych osób. Respondenci określający swoją pozycję materialną jako bardzo dobrą jednocześnie deklarowali najsilniejsze zadowolenie z życia. Najmniej usatysfakcjonowane swoim życiem były osoby oceniające swoją bieżącą sytuację ekonomiczną jako złą. Ponadto autorki w toku analizy danych ustaliły, że w wypadku badanej grupy ocena wysokości emerytury nie decyduje o poziomie satysfakcji z życia.

Uznały jednocześnie, że comiesięczny dochód nie jest prawdopodobnie jedynym elementem decydującym o ocenie warunków socjalno-bytowych, a w konsekwencji jakości życia (Lubrańska, Wochna 2015, s. 151–152).

## Wydatki na cele emerytalne w krajach UE — analiza retrospektywna

Z perspektywy budżetu państwa środki na cele emerytalne stanowią zazwyczaj niebagatelną część wydatków budżetu państwa. Wzrost wskaźnika obciążenia osobami starszymi jako efekt prognozowanych zmian demograficznych może oznaczać, że wydatki te będą dodatkowo wykazywały tendencję rosnącą. Zarówno z perspektywy budżetu państwa, jak i z aktywnych zawodowo osób będących w wieku produkcyjnym oznaczać to będzie pogorszenie sytuacji i konieczność szukania sposobów na znalezienie dodatkowych środków. Jednym z kierunków obserwowanych w krajach europejskich w ostatnich latach jest systematyczne wydłużanie wieku produkcyjnego w celu zniwelowania powstających dysproporcji pomiędzy liczbą osób w wieku produkcyjnym a nieprodukcyjnym.

W każdym z krajów UE-28 wydatki na emerytury od 1990 roku systematycznie wzrastały. Jedynym wyjątkiem są Estonia i Grecja, gdzie w 2014 roku w stosunku do roku 2010 wydatki te nieznacznie zmalały (zob. tabela 1). Co prawda trudno porównywać skalę wydatków między krajami, jeśli nie weźmie się pod uwagę chociażby wielkości kraju liczonej liczbą jego mieszkańców. Szczegółowe dane zawarto w tabeli 2.

**Tabela 1.** Wydatki na emerytury w krajach UE-28 (w mln euro)

Wyszczególnienie	1990	1995	2000	2005	2010	2014
UE-28	—	—	—	—	1 172 850,91	1 376 070,79
Belgia	10 889,30	15 908,86	17 948,72	22 237,42	28 856,10	34 165,33
Bułgaria	—	—	—	1281,08	2511,23	2890,27
Czechy	—	2338,39	3850,80	6274,22	10 575,07	11 329,58
Dania	6305,68	10 005,33	11 428,46	15 163,11	18 715,10	23 326,16
Niemcy	—	147 165,37	170 046,46	202 665,34	227 506,56	250 407,42
Estonia	—	—	345,41	462,26	952,96	947,72
Irlandia	1152,68	1266,95	1736,32	4352,90	8674,79	9481,86
Grecja	4804,24	6610,79	11 503,55	18 127,04	25 192,14	23 723,94
Hiszpania	26 379,12	34 024,99	37 468,75	48 897,44	69 238,22	83 397,15
Francja	85 311,03	120 868,78	144 207,20	178 845,90	230 638,34	264 019,11
Chorwacja	—	—	—	—	2152,73	2460,18

Wyszczególnienie	1990	1995	2000	2005	2010	2014
Włochy	81 548,14	90 947,69	132 465,00	134 244,00	161 520,00	189 204,00
Cypr	—	—	442,25	714,83	1164,23	1536,12
Łotwa	—	—	688,59	695,56	1552,02	1600,58
Litwa	—	—	783,74	1048,03	1818,03	1994,01
Luxemburg	707,12	1248,97	1496,00	1248,82	1698,59	2276,93
Węgry	—	—	2971,86	5513,43	6774,69	7696,09
Malta	—	145,75	240,00	311,49	477,12	540,97
Holandia	18 993,22	25 768,40	32 460,00	41 023,00	54 939,00	65 847,00
Austria	9967,52	15 359,91	18 130,84	22 850,93	30 022,94	36 189,56
<b>Polska</b>	—	—	<b>12 290,82</b>	<b>16 371,47</b>	<b>25 108,48</b>	<b>32 451,04</b>
Portugalia	2549,11	5389,46	8407,68	13 230,62	17 333,58	19 854,21
Rumunia	—	—	2060,54	3943,49	9347,48	10 309,56
Słowenia	—	—	1557,15	1831,55	2208,14	2501,85
Słowacja	—	775,95	1198,66	2151,27	3849,89	4848,64
Finlandia	6430,95	7303,95	8326,95	10 978,25	15 664,31	20 916,11
Szwecja	—	18 175,61	22 330,44	24 369,12	31 028,59	40 258,06
Wielka Brytania	63 649,34	79 536,83	154 037,87	163 985,88	183 330,57	231 897,35

Źródło: Eurostat.

Analizując dane dotyczące kształtowania się wydatków na cele emerytalne z uwzględnieniem liczby mieszkańców w latach 1995–2014, należy zauważyć, że w większości państw UE-28 wydatki te także systematycznie wzrastały. Wyjątkiem od tej reguły są, jak wyżej, Estonia i Grecja. Inną wartą odnotowania obserwacją jest spadek dynamiki wzrostu w kolejnych latach, co w szczególności można wyraźnie zaobserwować w latach 2010–2014. Może to być oczywiście spowodowane spowolnieniem wzrostu wydatków emerytalnych, ale też może być wynikiem trendu spadkowego w Europie, jeśli chodzi o liczbę mieszkańców. Najwyższe wydatki emerytalne *per capita* odnotowują kraje Europy Zachodniej i kraje skandynawskie, na przykład Dania, Szwecja, Francja, Austria, Luxemburg i Holandia. Najniższe wydatki obserwuje się w Bułgarii, Rumunii, Chorwacji, na Litwie i w Estonii. Poziom wydatków na emerytury *per capita* w Polsce jest porównywalny z wydatkami na Słowacji.



**Tabela 2.** Emerytury *per capita* w krajach UE-28 w cenach stałych z 2010 roku (w mln euro)

Wyszczególnienie	1995	2000	2005	2010	2014
UE-28	—	—	—	2327,97	2535,14
Belgia	2055,80	2218,30	2385,56	2648,42	2853,17
Bułgaria	—	—	208,08	339,56	378,39
Czechy	531,82	665,27	816,33	1009,61	1110,50
Dania	2551,42	2628,54	3120,03	3373,50	3940,71
Niemcy	2034,64	2358,90	2611,37	2782,04	2910,47
Estonia	—	399,14	439,02	715,72	630,87
Irlandia	523,33	549,57	1048,10	1902,30	1967,54
Grecja	958,36	1428,00	1926,81	2265,21	2246,10
Hiszpania	1258,37	1212,86	1251,87	1486,54	1712,47
Francja	2527,07	2801,48	3043,47	3558,20	3854,12
Chorwacja	—	—	—	501,06	571,95
Włochy	2533,36	2903,97	2530,29	2724,82	2946,52
Cypr	—	826,45	1093,28	1403,62	1735,20
Łotwa	—	414,13	407,24	739,92	714,03
Litwa	—	334,23	418,24	586,98	626,80
Luxemburg	3960,55	4281,33	3006,17	3350,58	3771,31
Węgry	—	463,24	610,05	677,47	779,12
Malta	—	741,33	872,10	1151,04	1191,61
Holandia	2191,22	2517,96	2733,66	3306,51	3683,22
Austria	2355,54	2717,31	3043,85	3589,80	3862,02
<b>Polska</b>	—	<b>423,41</b>	<b>497,96</b>	<b>660,01</b>	<b>823,31</b>
Portugalia	800,87	1058,55	1371,80	1639,40	1853,09
Rumunia	—	142,40	219,49	461,68	484,65
Słowenia	—	1017,52	1064,66	1077,89	1179,80
Słowacja	376,71	462,12	586,98	714,08	822,97
Finlandia	1871,14	1989,78	2353,49	2920,62	3453,97
Szwecja	2696,83	2752,09	2918,39	3308,61	3722,05
Wielka Brytania	1772,48	2299,59	2455,76	2920,84	3121,26

Źródło: Eurostat.

## Świadczenia emerytalne vs poziom życia osób w dojrzałym i starszym wieku

Dochody netto w grupie osób w wieku 50–64 lata w krajach Unii Europejskiej w oparciu o dane pochodzące z europejskiego badania warunków życia ludności kształtują się w sposób zróżnicowany w poszczególnych krajach. W latach 1995–2015 w zdecydowanej większości krajów dochody te systematycznie wzrastały. Jedynie Grecja, Hiszpania, Chorwacja, Włochy, Cypr i Portugalia to miejsca, w których pomiędzy 2010 a 2015 rokiem wartość deklarowanych dochodów spadła. Biorąc pod uwagę ostatni kryzys ekonomiczny, który najbardziej doświadczył obywateli Grecji, ten spadek dochodów nie może dziwić. Jednym z warunków pomocy finansowej oferowanej Grecji była redukcja wynagrodzeń w sektorze publicznym oraz obniżka emerytur.

Najwyższe dochody netto i ich systematyczny wzrost można zauważyć w Luxemburgu, Danii, Szwecji, Finlandii i Austrii. Z kolei najniższe dochody w analizowanej grupie wiekowej wystąpiły w Rumunii, Bułgarii, na Węgrzech, w Chorwacji, Polsce, Litwie, Łotwie, Słowacji, Estonii, Czechach i Grecji (zob. tabela 3).

W tym miejscu trzeba dodać, że o sytuacji materialnej/poziomie życia nie decyduje tylko wysokość osiągniętych dochodów, lecz także struktura i wysokość wydatków. W wypadku osób starszych, co prawda, część rodzajów wydatków z reguły nie występuje (na przykład koszty związane z opieką i edukacją dzieci), ale za to pojawiają się inne wydatki, które z reguły rosną wraz z wiekiem, takie jak wydatki na cele związane z utrzymaniem zdrowia.

**Tabela 3.** Średnie ekwiwalentne dochody netto w krajach UE-28 w grupie wiekowej 50–64 lata (w euro)

Wyszczególnienie	1995	2000	2005	2010	2015
UE-28	—	—	—	19 205	20 472
Belgia	16 854	21 819	19 768	23 354	26 267
Bułgaria	—	—	—	3942	4652
Czechy	—	—	5151	8584	8818
Dania	—	—	28 559	32 929	37 883
Niemcy	16 783	19 488	19 430	23 293	25 124
Estonia	—	—	3688	6670	9837
Irlandia	11 082	15 408	23 477	25 820	25 993
Grecja	6188	8425	11 690	16 476	9290
Hiszpania	7497	10 381	12 928	19 665	17 350

Wyszczególnienie	1995	2000	2005	2010	2015
Francja	16 508	18 946	21 154	27 366	28 436
Chorwacja	—	—	—	7027	6475
Włochy	9408	11 716	19 172	21 295	20 039
Cypr	—	—	16 882	23 046	19 914
Łotwa	—	—	2592	5605	7065
Litwa	—	—	2714	5327	6743
Luxemburg	22 746	28 965	35 524	40 548	42 222
Węgry	—	—	4280	5042	5405
Malta	—	—	10 479	12 595	16 091
Holandia	15 332	16 912	22 048	25 625	26 235
Austria	17 934	18 855	21 916	26 945	29 995
<b>Polska</b>	—	—	<b>3300</b>	<b>5288</b>	<b>6560</b>
Portugalia	5618	7712	10 588	11 866	10 555
Rumunia	—	—	—	2653	3200
Słowenia	—	—	9970	13 236	13 526
Słowacja	—	—	3440	7484	7923
Finlandia	—	17 310	22 722	27 043	30 200
Szwecja	—	—	23 964	25 936	35 554
Wielka Brytania	13 965	20 980	24 653	22 922	27 985

Źródło: Eurostat.

Przyglądając się sytuacji emerytów w Polsce oraz ustawowym minimum egzystencji i socjalnemu, można dojść do wniosku, że po pierwsze przeciętna emerytura brutto spoza KRUS stale rośnie — od 2000 roku do 2015 roku był to wzrost o ponad 100%. Podobnie sytuacja przedstawia się, jeśli chodzi o przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny w emeryckich gospodarstwach. W analizowanym okresie nastąpiło podwojenie wspomnianego dochodu. Zestawiając to z minimum egzystencji, to bez względu na to, czy mamy do czynienia z jedno- czy dwuosobowym gospodarstwem domowym, minimum jest niższe od przeciętnego dochodu rozporządzalnego. Warto podkreślić, że widoczna jest powiększająca się nadwyżka w kolejnych latach między przeciętnym dochodem rozporządzalnym a minimum egzystencji. Podobną zależność można zauważyć pomiędzy przeciętnym dochodem rozporządzalnym a minimum socjalnym, przy czym w tym wypadku nadwyżka jest dużo niższa (zob. tabela 4).

**Tabela 4.** Średnioroczne minimum egzystencji i minimum socjalne dla polskich gospodarstw emeryckich w latach 2000–2015 (w zł)

Rok	Minimum socjalne		Minimum egzystencji		Przeciętna emerytura brutto z pozarolniczego systemu ubezpieczeń	Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny na 1 osobę w gospodarstwie domowym emerytów
	1-osobowe M + K / 2	2-osobowe M + K	1-osobowe M + K / 2	2-osobowe M + K		
2000	641,20	1053,72	308,00	523,50	1000,07	696,35
2005	780,31	1256,28	382,30	630,80	1305,75	883,80
2006	800,80	1301,80	351,58	591,57	1360,52	943,89
2007	822,18	1341,03	364,66	615,97	1396,88	999,05
2008	871,61	1426,99	389,51	643,23	1523,05	1096,87
2009	907,09	1487,58	421,85	698,02	1651,21	1180,65
2010	943,52	1553,37	447,54	743,83	1755,19	1244,77
2011	984,37	1623,64	474,20	789,08	1844,66	1297,96
2012	1043,09	1720,37	493,96	820,77	1938,09	1371,62
2013	1062,45	1769,24	513,87	855,72	2041,68	1415,23
2014	1070,65	1778,44	515,43	856,32	2117,35	1458,12
2015	1080,20	1792,54	518,00	860,06	2170,64	1509,50

Źródło: GUS 2016, s. 76.

Osoby starsze zaliczane są do grup społecznych szczególnie narażonych na ekskluzję społeczną. Przejawy wykluczenia mogą przybierać różną formę, w tym dyskryminację ze względu na wiek (ang. *ageism*), dyskryminację w miejscu pracy, wykluczenie ze względu na stan zdrowia czy kondycję fizyczną. Zdaniem Zofii Szaroty i Remigiusza Kijaka (2013, s. 16) zagrożenie biedą wśród emerytów nie jest przejawem wykluczenia społecznego tej grupy. Grupa ta w Polsce, statystycznie rzecz ujmując, pod względem sytuacji materialnej dobrze wypada na tle innych państw europejskich. Nie oznacza to jednak, że wśród osób starszych nie ma takich, których poziom życia odbiega od uśrednionych wartości, lecz poniżej poziomu egzystencji funkcjonuje zaledwie kilka procent emerytów.

Z drugiej jednak strony, zdaniem Pawła Kubickiego (2010, s. 9), ocena jakości życia osób starszych zależy w dużej mierze od perspektywy i metodologii pomiaru. Autor uważa, że szeroko pojęta jakość życia osób starszych należy do najniższych w Polsce, a szczegółowe analizy wskazują, że osoby w wieku 65+ zajmują jedno z ostatnich miejsc na prawie wszystkich wymiarach cząstkowych, w tym dobrostanie materialnym, gdzie poza dochodem uwzględniana jest także liczba posiadanych dóbr i urządzeń. Zdaniem badacza można zaryzykować hipotezę, że ocena sytuacji życiowej osób starszych jest w dużym stopniu uzależniona od

przyjętej perspektywy. Jeśli będzie ona ograniczona tylko do ubóstwa relatywnego mierzonego wysokością uzyskiwanych dochodów, skala tego zjawiska wśród osób starszych będzie stosunkowo niewielka.

Z kolei w *Diagnozie społecznej 2015* (Czapiński, Panek 2015, s. 441) w kwestii jakości życia zawarto zestawienie, które wyodrębnia 39 grup społeczno-demograficznych i zmiany jakości ich życia w latach 2007–2015. Osoby w wieku 60–64 lata we wspomnianym rankingu w ostatnim roku znalazły się na 28. pozycji (wcześniej na 29. lub 30.), zaś grupa emerytów na 30. miejscu (wcześniej na 31. lub 33.). Zestawienie to dowodzi, że zarówno wiek, jak i status społeczny nie sprzyjają wyższej jakości życia.

Barbara Gałązka-Petz (2012, s. 99) twierdzi, że analiza sytuacji bytowej grupy ludzi starszych powinna zostać uzupełniona obserwacją stopnia zaspokojenia potrzeb, które mogą zasadniczo się różnić. Głównym postulatem powinno więc być uwzględnienie w pomiarze jakości życia odmiennych potrzeb społecznych i materialnych, wynikających przede wszystkim z różnic wieku oraz stanu zdrowia.

Niewątpliwie na poziom życia i jego jakość mierzoną tylko sytuacją materialną ma istotny wpływ rodzaj gospodarstwa domowego, w jakim człowiek funkcjonuje. W dwuosobowym gospodarstwie emeryckim część kosztów w przeliczeniu na 1 osobę będzie niższa niż w wypadku jednoosobowego gospodarstwa. Ponadto dobrostan finansowy może być bardzo odmiennie odczuwany przez różne osoby, nawet wówczas gdy jest dokładnie taki sam. Wynika to między innymi z różnych potrzeb i sytuacji życiowej, w jakiej mogą znajdować się poszczególne osoby.

## Wnioski

Sytuacja finansowa jest czynnikiem w dużym stopniu wpływającym na jakość życia. Wynika to przede wszystkim z tego, że wraz ze wzrostem dobrostanu finansowego pojawiają się możliwości zaspokajania odczuwanych potrzeb, co z kolei decyduje o zadowoleniu z życia. Na różnych etapach życia człowieka jego sytuacja materialna zależna jest od rozmaitych elementów. Na etapie wieku produkcyjnego zależy bezpośrednio od wykazywanej aktywności zawodowej czy sytuacji społeczno-gospodarczej. Kiedy człowiek znajduje się na przedpolu starości lub jest już w wieku emerytalnym, zasadniczego znaczenia zaczyna nabierać wysokość otrzymywanego świadczenia emerytalnego, a także sytuacja rodzinna, w jakiej się znajduje.

Przeprowadzona analiza porównawcza danych dotyczących wysokości świadczeń emerytalnych w krajach UE-28 wskazuje na duże nierówności dochodowe między państwami członkowskimi. Nadal utrzymuje się w tym zakresie podział na „bogaty Zachód” i „biedny Wschód”, albowiem to kraje skandynawskie oraz Anglia, Francja czy Wielka Brytania charakteryzują się najwyższymi ekwiwalentnymi dochodami netto. Podobnie sytuacja prezentuje się, jeśli chodzi o wysokość

emerytur *per capita*. Polska na tle 28 państw UE plasuje się zdecydowanie poniżej średniej unijnej, zarówno jeśli chodzi o emerytury *per capita*, jak i średnie ekwiwalentne dochody netto osób wieku 50–64 lata. Z drugiej strony trzeba pamiętać o różnicach w kosztach utrzymania w poszczególnych krajach oraz zróżnicowanych formach wsparcia oferowanych obywatelom w ramach polityki społecznej.

Na poprawę dobrostanu finansowego osób w wieku przedemerytalnym i emerytalnym wpływ mogłoby mieć wydłużenie aktywności zawodowej. Sprzyjają temu dokonujące się w Europie przeobrażenia demograficzne w kierunku depopulacji. Ponadto, jak twierdzi Piotr Szukalski (2012, s. 100), sytuacja na europejskim rynku pracy w ostatnim trzyletniu była przyczyną podtrzymywania bodźców do wcześniejszej dezaktywacji zawodowej, co z kolei wytworzyło i utrwaliło społeczne oczekiwania do powielania wzorca zaprzestania kariery zawodowej w przyszłości. Wydłużanie się długości życia, w szczególności w dobrym zdrowiu, powinno sprzyjać wydłużaniu się aktywności zawodowej, a co za tym idzie — poprawie dobrostanu finansowego.

## Bibliografia

- Baumann K. (2006), *Jakość życia w okresie późnej dorosłości — dyskurs teoretyczny*, „Gerontologia Polska” 4, s. 165–171.
- Błądowski P. (2012), *Sytuacja materialna osób starszych*, [w:] *Aspekty medyczne, psychologiczne, socjologiczne i ekonomiczne starzenia się ludzi w Polsce*, red. M. Mossakowska, A. Więcek, P. Błądowski, Poznań, s. 393–407.
- Borys T. (2015), *Typologia jakości życia i pomiar statystyczny*, „Wiadomości Statystyczne” 7 (650), s. 1–18.
- Commission of the European Communities (2005), *Green Paper: Confronting Demographic Change: A New Solidarity between the Generations*, COM (2005) 94 final, Brussels.
- Commission of the European Communities (2008), *Demography Report 2008: Meeting Social Needs in an Ageing Society*, SEC (2008) 2911, Brussels.
- Czapiński J., Panek T. (red.) (2015), *Diagnoza Społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków*, Warszawa.
- Gałązka-Petz B. (2012), *Uwagi o dochodach ze świadczeń emerytalno-rentowych*, [w:] *O sytuacji ludzi starszych*, red. J. Hryniewicz, Warszawa, s. 98–109.
- GUS (2016), *Emerytury i renty w 2015 r.*, Warszawa.
- Halicka M., Kramkowska E. (2012), *Uczestnictwo ludzi starych w życiu społecznym*, [w:] *O sytuacji ludzi starszych*, red. J. Hryniewicz, Warszawa, s. 33–51.
- Kubicki P., *Ubóstwo i wykluczenie społeczne osób starszych*, ekspertyza przygotowana w ramach projektu „EAPN Polska — razem na rzecz Europy Socjalnej”, <http://www.eapn.org.pl/wp-content/uploads/2013/07/Ubostwo-i-wykluczenie-oso%C5%82b-starszych.pdf> (dostęp: 10.06.2017).
- Lubrańska A., Wochna M. (2015), *Jakość życia w okresie późnej dorosłości*, „Edukacja Dorosłych” 1, s. 145–161.
- Miłkowska G. (2012), *Poczucie jakości życia seniorów w wybranych krajach Unii Europejskiej*, „Pedagogika” 21, s. 235–251.
- Mollon P.E., Castellón A.G. (red.) (2013), *Edukacja a jakość życia seniorów*, Częstochowa, <http://www.edusenioreu.eu/data/outcomes/wp5/EduSenior-guide-PL.pdf> (dostęp: 2.06.2017).

- Panek T. (2015), *Jakość życia gospodarstw domowych w Polsce w układzie wojewódzkim*, „Zeszyty Naukowe — Instytut Statystyki i Demografii” 46.
- Peace S.M. (1990), *Researching Social Gerontology. Concepts, Methods and Issues*, London.
- Pikuła N.G. (2015), *Poczucie sensu życia osób starszych*, Kraków.
- Seed P., Lloyd G. (1997), *Quality of Life*, London.
- Sompolska-Rzechuła A. (2013), *Jakość życia jako kategoria ekonomiczna*, „Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis. Oeconomica” 301, nr 71, s. 127–139.
- Szarota Z., Kijak R.J. (2013), *Starość. Między diagnozą a działaniem*, Warszawa.
- Szukalski P. (2012), *Solidarność pokoleń. Dylematy relacji międzypokoleniowych*, Łódź.
- Szukielojć-Bieńkuńska A. (2015), *Pomiar jakości życia w statystyce publicznej*, „Wiadomości Statystyczne” 7 (650), s. 19–32.
- Trafiałek E. (2003), *Człowiek stary*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, Warszawa.